

Destrămarea Partidului Conservator Progresist în Moldova

de Constantin I. Stan

Încă de la înființare, Partidul Conservator nu s-a prezentat ca o organizație politică omogenă, producându-se în sânul său în repetate rânduri numeroase sciziuni, unele temporare, altele definitive. Prima ruptură în Partidul Conservator s-a produs, după cum se știe, în ianuarie 1908, ca urmare a disensiunilor apărute în gruparea junimistă condusă de Titu Maiorescu și cea având în frunte pe Petre P. Carp pe de o parte și grupul "takist" pe de altă parte. Adepții lui Take Ionescu au părăsit partidul, formând o organizație politică de sine stătătoare intitulată: Partidul Conservator - Democrat¹. Această desprindere a avut implicații negative în zona în care ne ocupăm, deoarece aici exista o burghezie mijlocie, comercială, relativ puternică, baza politică a conservatorilor-democrați. În 1915, partizanii lui Nicolae Filipescu și Ion Lahovary, antantofili convinși au părăsit Partidul Conservator deoarece ei militau pentru intrarea în război de partea Antantei, cu scopul desăvârșirii unității naționale românești. Gruparea N. Filipescu - I. Lahovary a fuzionat apoi cu Partidul Conservator-Democrat². Această ruptură, deși a contribuit la slăbirea forței Partidului Conservator, nu a fost în măsură să determine desfășurarea acestei formațiuni politice. Ea nu avea amploarea și intensitatea celei din 1908. În Moldova, Partidul Conservator era încă destul de puternic, deoarece aici industria era mai slab dezvoltată, iar agricultura avea un caracter precumpănitor. Această ramură economică era dominată de marea proprietate fiuciară, baza socială a conservatorilor.

Anii primului război mondial au constituit pentru Partidul Conservator o perioadă de stabilitate. Aflat la guvern în răstimpul martie-octombrie 1918, Alexandru Marghiloman s-a confruntat cu numeroase probleme economice și sociale. Guvernul conservator a fost o rezervă politică a monarhiei. El a îmbinat pe plan intern politica de mână forte cu unele măsuri pozitive. Pe plan extern, cabinetul conservator condus de Marghiloman a încheiat, după cum se știe, la 24 aprilie/ 7 mai 1918, pacea de la Bufta - București, care afecta grav independența și suveranitatea națională a României, înfeudând-o din punct de vedere economic și politic Puterilor Centrale.

1) Partidul Conservator Democrat. Istoricul constituirii lui, București, 1908, p. 14-18; Barbu Păltineanu, Mihail Dragomirescu, Constituirea Partidului Conservator Democrat. Discursurile lui Take Ionescu de la 20 ianuarie la 20 iunie, București, 1908, p. 7-11; Mircea Iosa, Traian Lungu, Viața politică în România 1899-1910, București, Editura politică, 1977, p. 233-251.

2) Ion Căpreanu, Criza din anul 1915 a Partidului Conservator, în *A.I.I.A.I.*, tom. X, 1973, p. 256. Din inițiativa lui T. Ionescu, Nicolae Filipescu și Simion Mândrescu s-a creat "Federația Unionistă" care a cerut regelui Ferdinand ieșirea din neutralitate (vezi Arhivele Naționale București - în continuare se va citi Arh. Naț. București), Colecția Microfilme Franța, Rola 101, vol. III, C. 69; Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, fond Saint Georges, Arh. Simion C. Mândrescu, pachet Cv 11, dosar 5, doc. 1.

Compromis prin politica sa internă și externă, precum și ca urmare a victoriilor decisive ale Antantei, guvernul marghilomanist, care își încheiase practic misiunea, a fost demis de Regele Ferdinand la 24 octombrie/6 noiembrie 1918³. În aceeași zi, generalul Constantin Coandă a fost numit de suveran ca prim ministru. Noul cabinet a intensificat pregătirile pentru remobilizarea armatei române. Acest act a fost decretat la 28 octombrie/9 noiembrie 1918, când trupele franceze forțau Dunărea.

Reintrarea României în război de partea Antantei s-a făcut prin pătrunderea armatei române în Transilvania în vederea unificării acestei provincii românești cu patria mamă⁴.

După actul istoric de la Chișinău, din 27 martie/9 aprilie 1918 și cel de la Cernăuți din 15/28 noiembrie 1918, la 1 Decembrie 1918, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul s-au unit cu România prin hotărârea unanimă a Adunării Naționale de la Alba-Iulia.

Dându-și seama de serioasele slăbiciuni interne și dorind să se mențină cu orice preț la suprafața vieții politice, liderii conservatori au hotărât schimbarea denumirii partidului în Conservator - Progresist. În manifestul lansat cu acest prilej au fost înscrise o serie de reforme: 1) împrăștierea țăranilor, dar numai din cele două milioane hectare propuse, care trebuiau împărțite în loturi de 25 până la 100 de hectare, urmărindu-se deci menținerea marii proprietăți; 2) o reformă a învățământului care să urmărească dezvoltarea cu precăderea a învățământului agricol; 3) legislație muncitorească care să prevadă participarea muncitorilor la beneficii; 4) reforma electorală prin care se propunea realizarea votului de tip plural, adică vot dublu pentru alegătorii țărani și orășeni, care aveau sarcini de familie de cel puțin doi copii; 5) o reformă administrativă care urmărea descentralizarea administrației; 6) o reformă bisericească. În ceea ce privește forma de stat, documentul prevedea că țara trebuie condusă de monarh, deci era un partid monarhic⁵. Deși cuprindea o serie de reforme cu caracter democratic, în special cea agrară și cea electorală, pentru a fi în pas cu relațiile momentului, programul acestui partid era departe de a rezolva marile probleme economice, sociale și politice, care stăteau în fața României postbelice. Având un caracter declarativ, el nu a putut fi aplicat în practică. Acest program urmărea menținerea Partidului Conservator Progresist pe arena vieții politice românești. De aceea, manifestul program al conservatorilor marghilomaniști nu s-a bucurat de succes în întreaga țară, inclusiv în județele din Moldova, cu toată intensă propagandă ce se făcea în jurul său⁶. Opinia publică și-a dat seama că este foarte greu de presupus ca Partidul Conservator - Progresist, în ciuda noii denumiri, să-și schimbe, într-un timp destul de scurt, atât de radical programul și, în general, orientarea politică.

Cu toate acestea, partidul condus de Al. Marghiloman a desfășurat o activitate

3) Arh. Naț. București, fond Ministerul Afacerilor Interne (în continuare se va citi M.A.I.), dosar 462/1918, f. 10; Gh. Gica, Procesul de descompunere a Partidului Conservator Progresist de sub șefia lui Alex. Marghiloman, în *Analele Universității București*, istorie, nr. XVII, 1967, p. 89.

4) Constantin I. Stan, Reluarea luptei de către armata română: octombrie - noiembrie 1918, în *Apulum*, XXIII, 1986, p. 354-355.

5) Manifestul Partidului Conservator Progresist, în *Steagul*, IV, nr. 221, din 5/18 decembrie 1918; Mircea Mușat, Ioan Ardeleanu, Viața politică în România 1918-1921, ed. a II-a, București, Editura Politică, 1976, p. 77-80.

6) *Cuvântul*, Botoșani, I, nr. 1, din 8 februarie 1919.

propagandistică destul de intensă în Moldova pentru primele alegeri parlamentare din România întregită, fixate definitiv în luna noiembrie 1919 în zilele de 3, 4 și 5 noiembrie pentru Adunarea Deputaților și în zilele de 7 și 8 noiembrie pentru Senat⁷. Conservatorii progresiști au profitat de abținerea Ligii Poporului, Partidului Conservator Democrat și a Partidului Socialist.

Manifestul electoral al Partidului Conservator-Progresist avea la bază apelul din decembrie 1918. Într-o serie de județe din Moldova, conservatorii progresiști au adresat, la rândul lor, chemări alegătorilor. Într-una din ele, editată de organizația locală Covurlui, arătându-se că "ea era corespunzătoare unei situații dezastruoase". Documentul sublinia, în continuare, că partidul condus de Alexandru Marghiloman s-a îngrijit întotdeauna de împrăștierea țăranilor, de legislația muncitorească, amintindu-se de acțiunile întreprinse în anii 1895, 1911 și 1913. Manifestul cuprindea o serie de prevederi legate și de "participarea muncitorilor la beneficii, justiție nepărtinitoare între patroni și muncitori"⁸. Un document similar a editat și răspândit organizația conservatorilor progresiști din Iași, una din cele mai importante din țară, condusă de Constantin Meissner, profesor la Universitatea ieșeană, prieten apropiat al lui Al. Marghiloman⁹. La rândul ei, organizația Partidului Conservator Progresist din județul Botoșani a lansat un apel electoral care glorifică persoalitatea lui Al. Marghiloman, arătând meritele acestuia în rezolvarea problemei agrare. Sunt făcute, de asemenea, promisiuni muncitorilor. Cu toată propaganda întreprinsă, manifestul electoral a rămas fără răsunet¹⁰.

Campania electorală a conservatorilor progresiști moldoveni s-a desfășurat în condiții grele. Dificultățile financiare făceau ca ziarele marghilomaniste să apară cu dificultate. Tirajele acestor publicații s-au redus considerabil. Astfel, ziarul "Iașul", care în perioada guvernării Marghiloman (martie - octombrie 1918) avea aproximativ 50.000 de exemplare, la scurtă vreme după plecarea de la guvern a ajuns la cca. 10.000 de exemplare¹¹. Scăderea numărului de exemplare se explică în primul rând prin micșorarea considerabilă a popularității partidului ca urmare a politicii sale "germanofile" în anii primului război mondial. Apoi nu existau fondurile necesare susținerii acestor publicații. Multe organizații moldovene aveau serioase probleme financiare. Cele mai acute dificultăți materiale le avea organizația marghilomanistă din județul Tutova, al cărui lider era cunoscutul fruntaș Lupu C. Kostake¹². Publicațiile conservatorilor marghilomaniști pătrundeau cu greu în lumea satelor, atât datorită compromiterii partidului, cât și a concurenței puternice exercitate de noile partide politice: Liga Poporului și Partidul Țărănesc.

În aceste împrejurări, adunările electorale au fost puține. Cele mai importante au avut loc în București, la 18 iulie și 13 septembrie 1919, dar și în provincie la Buzău, Galați și Iași¹³.

7) Constantin I. Stan, Partidele politice și alegerile parlamentare din noiembrie 1919 în zona Buzăului, în *Mousaios*, III/1981, p. 91.

8) *Progresul*, Galați, I, nr. 1, din 31 octombrie 1919.

9) Arh. Naț. București, fond C. Meissner, dosar 205, f. 1.

10) *Cuvântul*, Botoșani, I, nr. 1, din 8 februarie 1919.

11) Ion Bulei, Sistemul politic al României Moderne. Partidul Conservator, București, Editura politică, 1987, p. 540.

12) B.N.R., fond Saint Georges, Arh. Lupu C. Kostacke, pachet CCXIII 1870-1923, dosar 1.

13) *Steagul*, V, nr. 316, din 19 iulie, nr. 464 din 14 septembrie, nr. 479 din 2 octombrie, nr. 491 din 14 octombrie și nr. 508 din 31 octombrie 1919.

Slaba activitate a fost determinată și de abuzurile, ilegalitățile săvârșite în contra candidaților marghilomaniști. Astfel, în comunele Bogdana și Onești din județul Bacău, candidații Partidului Conservator Progresist sunt persecutați¹⁴. Situații similare au existat și în alte județe ca: Tutova și Dorohoi, unde candidații conservatori progresiști au fost împiedicați de autorități să desfășoare acțiuni electorale¹⁵.

Rezultatele alegerilor parlamentare din 1919 au fost slabe pentru Partidul Conservator Progresist. În Moldova, altădată fieful acestei formațiuni politice, a câștigat în Adunarea Deputaților 7 mandate, iar la Senat nu a obținut nici unul¹⁶.

Eșecul Partidului Conservator Progresist a fost determinat de scăderea considerabilă a bazei sale sociale, elaborarea reformelor agrare și electorală, lipsa de unitate și colaborare cu Partidul Conservator Democrat. Intenții au fost mai ales din partea conservatorilor marghilomaniști. Astfel, I.C. Goilov, lider al organizației conservatoare din Bacău, scria lui C. Meissner că "Dorința de a ne vedea odată întregit vechiul partid conservator n-a fost niciodată stinsă în sufletul nostru"¹⁷. Partidul Conservator-Democrat s-a pronunțat cu fermitate împotriva acestei colaborări. Însă din 25 octombrie 1918, Comitetul Executiv al acestei grupări politice declara oficial: "Partidul Conservator nu mai poate avea nici un fel de atingere cu toți acei care l-au părăsit pe cheștiunea națională"¹⁸. La rândul său, oficiosul conservatorilor democrați scria fără echivoc: "Credințele noastre naționale puse la grea încercare între 1914-1916, ne împiedică pe veșnicie să avem ceva comun cu o grupare politică care a reprezentat negarea oricărei perspective de unitate națională (...), nu poate figura alături de noi sub nici o formă"¹⁹. Cu toate acestea, unii fruntași locali au colaborat. La sfârșitul anului 1918, N.D. Chirculescu a creat o dizidență liberală în județul Putna. Lui i s-au alăturat, conform unui ziar al vremii "transfugi takiști și renegați marghilomaniști"²⁰. Conservatorii progresiști locali și cei "takiști" au format la începutul anului 1921 Partidul Democrat²¹.

La eșecul în alegerile din noiembrie 1919 a conservatorilor "marghilomaniști" au contribuit și disensiunile, slăbiciunile interne, părăsirea masivă a organizațiilor locale de numeroși membri. Din aceste motive au apărut dizidențe, care au contribuit la divizarea unor secții județene și la depunerea unor liste separate în alegeri. De pildă, în județul Vaslui exista o dizidență în frunte cu Ioan Bușilă, Ioan Colmez și Virgil Mironescu care au candidat în alegeri pe o listă proprie²². Demn de subliniat este și

14) Arh. Naț. București, fond M.A.I., dosar 488/1919, f. 68.

15) Ibidem, f. 28-29; 47; dosar 486/1919, f. 5.

16) Arh. Naț. București, fond M.A.I., dosar 531/1919, f. 1. În întreaga țară, Partidul Conservator Progresist a întrunit 13 mandate (vezi Gh. I. Florescu, Partidele politice în alegerile parlamentare din 1919, în A.I.I.A.I., tom. IX, 1972, p. 313-331; Ioan Scurtu, Alegerile primului Parlament al României întregite, în vol. 60 de ani de la făurirea statului național unitar român, București, 1978, p. 193). Alți autori indică 16 mandate (vezi Gh. Gica, op. cit., p. 90; M. Mușat, I. Ardeleanu, România după Marea Unire, II/1, 1918-1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 49).

17) Cf. I. Bulei, op. cit., p. 538; O atitudine asemănătoare avea ziarul *Steagul* (vezi Ibidem).

18) Arh. Naț. București, fond Al. Marghiloman, dosar 5, f. 2.

19) *Românimea*, II, nr. 150, din 2 iunie 1919 și nr. 128 din 9 mai 1919.

20) Politica D-lui N.N. Chirculescu, în *Liberalul*, Putna, I, nr. 1 din 15 octombrie 1919.

21) *Putna Democrată*, I, nr. 1, din 20 februarie 1921.

22) Arh. Naț. București, fond M.A.I., dosar 519/1919, f. 1.

faptul că în unele județe din Moldova, ca de pildă în județul Neamț, partizanii lui Al. Marghiloman nu au participat la această consultare a electoratului²³. Era limpede că partidul se afla într-un iremediabil proces de destrămare. Pentru a ascunde această realitate și mai ales din dorința de a menține puținii membri care mai rămăseseră în organizațiile locale, conducătorii Partidului Conservator Progresist au lansat zvonul că această formațiune politică va fi adusă la putere. Noua atitudine era îmbrățișată și de o serie de lideri locali, inclusiv din Moldova. Într-o scrisoare adresată lui Al. Marghiloman, la 5 decembrie 1919, Alexandru Cantacuzino-Pașcanu din Fălticeni își exprima speranța că "vom veni la putere pentru a distruge partidul lui Take Ionescu"²⁴. Noul punct de vedere era de fapt o iluzie, fiind o dovadă a lipsei de realism politic.

În alegerile din mai-iunie 1920, organizate de guvernul averescan, conservatorii progresiști s-au prezentat cu un program aproape identic cu cel afișat în anii 1918-1919, cu excepția faptului că acum era înscris și principiul apropierei în politica externă de vechii aliați ai României, Anglia și Franța, cu toate că ani de zile au fost adversarii colaborării cu aceste puteri²⁵. Compromisul făcut de partizanii lui Al. Marghiloman avea drept scop reabilitarea în ochii opiniei publice. Încercări de reabilitare a întreprins această formațiune politică și în Moldova. Organizația marghilomanistă din județul Fălciu, spre exemplu, a lansat un apel către locuitorii acestor meleaguri. Programul prevedea împărțirea pământului "tuturor celor ce vor dovedi că sunt vrednici să-l muncească cu spor și li-l vom da în deplina lor stăpânire". Nu se avea în vedere împrăștierea întregii țărâniimi române, ci numai a unei părți din aceasta. Manifestul înscrisa, de asemenea, o serie de reforme cum ar fi: 1) impozitul progresiv pe venit; 2) demobilizarea armatei; 3) libertatea negoțului 4) îmbunătățirea soartei funcționarilor. Toate acestea aveau drept scop dezvoltarea țării, dar ea urma să se facă "cu încetul, nu dintr-o dată, prin revoluție"²⁶. Deci, conservatorii progresiști erau, în continuare, adepții unui progres lent, fără zguduiri, nu prin salturi, ci pe baza unor reforme. Manifestul cuprindea unele prevederi pozitive, care aplicate ar fi contribuit la dezvoltarea societății. Reformele enumerate aveau un caracter general, urmărind mai ales un scop propagandistic, acela de a reabilita partidul condus de Al. Marghiloman. Totodată au fost refăcute cluburile conservatoare din Moldova, de la Iași și Galați, dar și cele din Ploiești și Râmnicu Sărat. De asemenea se pune capăt disensiunilor interne din sânul organizației conservatoare ieșene în special datorită intervenției lui Al. Marghiloman²⁷.

Încercările de reabilitare menționate, acțiunile de revitalizare desfășurate pe plan local nu au avut sorți de izbândă, ele nu au putut salva un partid în agonie, condamnat de istorie. Așa se explică de ce Partidul Conservator Progresist nu a obținut în Moldova, ca de altfel în întreaga țară, nici un mandat atât la Cameră cât și la Senat²⁸. În Moldova,

23) *Ibidem*; Marcel Ivan, Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice 1919-1932, Sibiu, tabloul IV.

24) Arh. Naț. București, fond Al. Marghiloman, dosar 46/1919, f. 1-4.

25) *Steagul*, V, nr. 674 din 21 iunie 1920; Constantin I. Stan, Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din mai-iunie 1920 în fostul județ Buzău, în *Mousaios*, IV/2, 1994, p. 165.

26) *Refacerea*, Huși, I, nr. 1, din 15 mai 1920.

27) Arh. Naț. București, fond C.Meissner, dosar 48, f.29.

28) I. Scurtu, Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din mai - iunie 1920, în *Carpica*, III, 1972, p. 262.

ca urmare a slăbiciunilor interne în județele: Putna, Tecuci, Suceava, Roman și Bacău conservatorii-progresiști nu au participat cu liste electorale proprii în alegeri²⁹. Multe organizații din Moldova se desființează sau își restrâng foarte mult activitatea. Organizația conservatoare din județul Neamț se destramă. O situație dificilă există și în organizația marghilomanistă din județul Bacău. Unii membri ai ei au trecut la liberali, alții la țărâniști, sau averescani, iar cei mai mulți "progresiști" "s-au căm răcit", cum avea să-l informeze Mircea T. Cancicov pe Al. Marghiloman "și-au pierdut contactul cu cluburile locale"³⁰. De altfel, această stare de "amorțeală", lipsă de inițiativă, este sisizată și de Al. Marghiloman într-o serie de mesaje adresate șefului organizației ieșene, una din puținele care au supraviețuit după 1920³¹.

Încercări de refacere, de recăștigare a încrederii electoratului au loc după alegerile din mai - iunie 1920, când sunt inițiate o serie de acțiuni. Astfel, reprezentanții organizațiilor județene care supraviețuiseră au fost chemați la o consfătuire particulară sub conducerea lui Al. Marghiloman. A fost convocat mai întâi la 19 iunie 1921 comitetul consultativ al partidului, pentru întâia dată după război. Cu acest prilej s-a hotărât desfășurarea unei activități politice mai energice. Aceeași hotărâre a fost luată și în cadrul unor întruniri ale organelor de conducere la 30 septembrie, respectiv 21 octombrie 1921³². Cu acest prilej s-a stabilit organizarea unei întruniri electorale la Botoșani, care a rămas fără ecou. Concomitent s-a încercat extinderea partidului. În iunie 1921 a fost constituit un club conservator la Cetatea Albă, în Basarabia.

Activitatea politică este tot mai slabă. Totuși, Al. Marghiloman mai credea că poate veni la putere. După demisia cabinetului condus de Alexandru Averescu la 13 decembrie 1921 s-a încercat crearea unui "bloc constituțional" între Averescu, Al. Marghiloman și Iuliu Maniu. Cei trei oameni politici urmau să semneze un manifest către țară în care să precizeze că și-au dat mâna spre a împiedica desființarea regimului parlamentar constituțional³³. Concomitent, sesizând slăbiciunea partidului, liderii marghilomaniști au purtat tratative în vederea colaborării sau chiar fuzionării cu alte partide: Partidul Național, Partidul Poporului și Partidul Țărănesc³⁴. Aceste tratative, care urmăreau scoaterea partidului din izolarea în care se afla și reabilitarea lui, nu au avut sorți de izbândă. Procesul de destrămarea Partidului Conservator Progresist se desfășura într-un ritm destul de rapid.

Combinăția guvernamentală pusă la cale de Iuliu Maniu și Al. Marghiloman nu a reușit. La 22 ianuarie 1922, după un guvern efemer prezidat de Take Ionescu, Ion I.C. Brătianu preia șefia noului cabinet³⁵.

29) Arh. Naț. București, fond M.A.I., dosar 40/1920, f. 30; dosar 42/1920, f. 10; dosar 45/1920, f. 23; dosar 46/1920, f. 21-22.

30) I. Bulei, op. cit., p. 552; vezi și Arh. Naț. București, fond Al. Marghiloman, dosar 37, f. 1.

31) Arh. Naț. București, fond C. Meissner, dosar 208, f. 57; 61.

32) Ibidem, fond Al. Marghiloman, dosar 37, f. 70-71; vezi și *Le Progres*, III, nr. 683, din 19 iunie 1921; *Steagul*, VI, nr. 1088, din 17 octombrie 1921.

33) Mariu Theodoran-Carada, Efemeridele. Însemnări, amintiri, Săbăoani - Roman, 1937, p. 113; Nicolae Iorga, Memorii, vol. III, București, f. a., p. 249; Al. Marghiloman, Note politice, Vol. V, București, 1927, p. 153-156.

34) Constantin I. Stan, Destrămarea Partidului Conservator Progresist în fostul județ Buzău, în *Mousaios*, IV/2, 1994, p. 156.

35) I. Ciupercă, Opoziție și putere în România anilor 1922-1928, Iași, 1994, p. 52-53; C. I. Stan, Sfârșitul carierei politice a lui Take Ionescu. Fuziunea Partidului Conservator Democrat cu Partidul Național Român, în *Anuar de științe istorice*, Ploiești, XI/1997.

Ajunși la putere, liberalii au anunțat organizarea de alegeri parlamentare, vechile Corpuri Legiuitoare urmând să fie dizolvate. Noua consultare a electoratului a fost fixată în zilele de 1 și 2 martie 1922 la Senat, iar pentru Adunarea Deputaților alegerile urmau să se desfășoare la 5, 6 și 7 martie. În Transilvania, alegerile destinate Camerei au fost programate în zilele de 6 și 7 martie, în timp ce pentru Senat, ele au fost stabilite în zilele de 9 și 10 martie 1922³⁶. Fixarea datelor de desfășurare a alegerilor nu era întâmplătoare. Au fost programate alegerile pentru Senat, unde nu exista reprezentare proporțională, ci majoritate simplă. Odată victorioși în alegerile pentru Senat, liberalii aveau un moral ridicat și puteau folosi rezultatele favorabile la alegerile pentru Adunarea Deputaților unde lupta era mai îndârjită. De asemenea, decalarea datelor pentru Vechiul Regat și Transilvania avea un scop bine determinat. În Transilvania, P.N.L. avea un aparat electoral mai slab, deoarece organizațiile liberale erau noi. Aici, liberalii aveau nevoie de cadre de nădejde, cu experiență electorală. Asemenea cadre urmau să sosească de peste munți, după ce își încheiau misiunea în vechea Românie³⁷.

În alegerile parlamentare din martie 1922, Partidul Conservator Progresist a participat în cartel electoral cu Partidul Poporului. Pe plan local însă, ca urmare a unor neînțelegeri ivite între averescani și conservatorii marghilomaniști, cele două formațiuni politice au candidat pe liste separate. Așa s-a întâmplat în județele Covurlui, Botoșani, Putna sau Iași³⁸. În alte județe, unde existau încă organizații locale, ca de pildă Bacău sau Tutova, datorită slăbiciunilor interne, partizanii lui Al. Marghiloman nu au participat în alegeri³⁹.

Manifestul electoral al celor două partide cartelate cuprindea o serie de reforme democratice cum ar fi: agrară, administrativă, constituțională, a învățământului. Documentul cerea, totodată, neregnoașterea actualului Parlament drept Constituantă, lupta împotriva guvernului liberal venit la putere pe căi legale⁴⁰. În pofida înscrierii unor reforme democratice cum ar fi cele, agrară, constituțională, a învățământului, programul electoral averescano-marghilomanist era departe de a rezolva doleanțele populației, având un caracter formal, el neprecizând căile practice de înfăptuire a acestor reforme.

Alegerile din 1922 s-au desfășurat sub semnul influenței liberale. Partidul Conservator Progresist a desfășurat o activitate modestă atât în Moldova, cât și în alte zone ale țării. Partidul făcea eforturi vizibile pentru întreținerea campaniei electorale. Astfel, Constantin Meissner, șeful organizației ieșene a conservatorilor progresiști, a reușit, după multe insistențe și intervenții făcute partizanilor politici, să procure suma necesară pentru publicarea manifestului electoral al partidului⁴¹.

Numeroase organizații locale sunt în dificultate. La 14 ianuarie 1922, Mircea T. Cancicov îl informa din Bacău că în această organizație situația este foarte grea deoarece: "Dispariția atât de tragică a lui Nicu Ghika a fost o lovitură aproape mortală

36) Arh. Naț. București, fond Casa Regală, dosar 3/1922 f. 1-3.

37) Ion Bitoleanu, Din istoria României moderne 1922-1926, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 46-47.

38) Arh. Naț. București, fond M.A.I., dosar 26/1922, f. 42; dosar 11/1922, f. 41; dosar 50/1922, f. 43; dosar 38/1922, f. 43.

39) Ibidem, dosar 82/1922, vol. I, f. 11; dosar 73/1922, f. 8-9.

40) *Steagul*, VII, nr. 1187, din 27 februarie 1922.

41) Arh. Naț. București, fond C. Meissner, dosar 231/1922, f. 1-2.

pentru organizația noastră din Bacău (...). Toată organizația conservatoare din Bacău s-a redus și rezumat în persoana regretatului nostru Ghika. Partidul îl forma numai devotații și prietenii lui personali". În final, Mircea T. Cancicov se angajează să facă "o operă de regenerare" a organizației locale din care făcea parte⁴². Numeroși partizani părăsesc, de asemenea, organizația ieșeană datorită disensiunilor ivite. Numai intervenția lui Al. Marghiloman a făcut ca aceste divergențe să fie în parte aplanate, iar organizația, una din cele mai puternice, să fie menținută⁴³.

Din aceste motive, activitatea electorală a Partidului Conservator Progresist a fost foarte slabă atât în Moldova, cât și în întreaga țară. Sunt semnalate o serie de întruniri ale conservatorilor marghilomaniști cum au fost cele de la București, Buzău, Iași, Constanța sau Galați. Din aceste motive, Partidul Conservator Progresist nu a obținut în Moldova, ca de altfel în întreaga țară, nici un mandat în Parlament⁴⁴. Partidul dispărea astfel de pe arena vieții politice românești, devenind practic "o amintire istorică". Partidul se destrămase rapid. Astfel, la 1 aprilie 1922 a avut loc adunarea Comitetului județean Bacău al Partidului Conservator Progresist ai cărui membri (32 la număr) au hotărât, analizând situația existentă "o dată cu dizolvarea vechii organizații, retragerea lor din partid"⁴⁵. O situație similară întâlnim și în județul Neamț⁴⁶.

Partidul Conservator Progresist se menținea în exclusivitate datorită prestigiului și personalității șefului său. Nefiind o formațiune politică parlamentară și fiind conștient că trebuie să încheie o serie de alianțe politice, partidul condus de Al. Marghiloman se orientează către Partidul Poporului și chiar Partidul Țărănesc. În martie 1924, Al. Marghiloman era ferm convins că "singura concentrare de opoziție ce rămâne probabilă este Averescu - țărăniștii - noi"⁴⁷.

Singura acțiune mai importantă a Partidului Conservator Progresist, după 1922, a fost organizată la clubul conservatorilor din București, la 8 mai 1924, cu prilejul celor 70 de ani de viață ai lui Marghiloman. La festivitate au participat 200 de delegați din toată țara. Cu acest prilej a fost organizat un banchet la Hotelul Athnée Palace, unde sărbătoritul a ținut un discurs, ultimul din cariera sa politică. Tot cu acest prilej, a fost bătută o monedă comemorativă și a fost scos de sub tipar un volum omagial⁴⁸.

Moartea lui Al. Marghiloman, survenită în vila Albatros din orașul Buzău în data de

42) Idem, fond Al. Marghiloman, dosar 37/1922, f. 1-2.

43) Idem, fond C. Meissner, dosar 208/1922, f. 59; 61; 66-68; vezi și I. Bulei, op. cit., p. 551.

44) Arh. Naț. București, fond M.A.I., dosar 82/1922, f. 119-125; Monitorul Oficial, partea I, nr. 227, din 10 martie și nr. 278 din 28 martie 1922; M. Ivan, op. cit., tabloul IV; I. Scurtu, Alegerile parlamentare din martie 1922, în Analele Universității București, istorie, an XXII, 1915, p. 95; C. I. Stan, Puterea și opoziția în alegerile parlamentare din martie 1922, în Apulum, XXXV/1988 (sub tipar).

45) Arh. Naț. București, fond Al. Marghiloman, dosar 38/1922, f. 5. Scrisoarea lui Mircea T. Cancicov din 2 aprilie 1922 către Al. Marghiloman.

46) B.N.R., Colecții speciale, fond Saint Georges, pachet IX, doc. 2, f. 1-2; Steagul, VII nr. 1366 din 12 decembrie 1922; La Craiova, M. Seulescu și generalul Gârlișteanu duc tratative cu averescianii, iar la sfârșitul anului 1922 își dau demisia din partid (Ibidem).

47) Arh. Naț. București, fond C. Meissner, dosar 48, f. 110-111; 112-113.

48) Al. Marghiloman, Reintrarea Basarabiei în sânul patriei mume, București, 1924, passim, Adevărul, XXXVII nr. 1233, din 10 aprilie 1924; Lui Alexandru Marghiloman. Omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări, Prietenii și admiratorii, București, 1924 passim.

10 mai 1925, a grăbit procesul de disoluție a acestui partid. La 28 mai 1925 a fost convocat în ședință extraordinară la clubul central din București Comitetul Executiv al Partidului Conservator Progresist. Organul politic de conducere al Partidului Conservator Progresist a hotărât realizarea fuziunii cu Partidul Poporului. Tot acum a fost votată o moțiune în care se aducea un omagiu lui Al. Marghiloman, fiind constituită unirea celor două formațiuni politice "pe baza principiului dinastic și al ideii de conservare națională"⁴⁹. O delegație formată din Dem. Dobrescu, Jan Mitileneu și dr. Nicolae Bardescu, ultimul șeful organizației marghilomaniste din județul Buzău, a luat legătura cu organul de conducere al Partidului Poporului pentru realizarea fuziunii celor două partide. N. Bardescu s-a prezentat la generalul Al. Averescu pentru a-i înmâna moțiunea comitetului. Șeful Partidului Poporului a declarat îndeplinită fuziunea celor două partide politice sub denumirea de Partidul Poporului. O comisie mixtă compusă din Dem. Dobrescu, J. Mitileneu și N. Bardescu din partea, foștilor conservatori progresiști, respectiv Constantin Garoflid, generalul Coandă, Petru P. Negulescu și Octavian Goga, reprezentând gruparea averescană, avea misiunea de a stabili, de comun acord, și a înfăptui detaliile fuziunii celor două organisme politice⁵⁰.

Unii lideri ai Partidului Conservator Progresist din Moldova, Lascăr Antoniu de la Iași și Panait Vizanti de la Botoșani, I.C. Goilov de la Bacău, frații Constantin și Nicu Stoianovici, I. Berceanu de la Brăila se pronunță împotriva fuziunii cu Partidul Poporului⁵¹. La rândul său, Constantin Rădulescu-Motru declara în cadrul ședinței din 28 mai 1925 a Partidului Conservator Progresist că "fuziunea cu averescanii constituie o grabă politică", propunând fuziunea cu Partidul Țărănesc⁵². Prin urmare, nu exista o poziție unitară în cadrul conducerii Partidului Conservator Progresist. Nu era nici pe departe vorba, așa cum susține generalul Averescu, că la baza contopirii celor două organisme politice stă "comunitatea de doctrină și principii de guvernare"⁵³.

Fuziunea averescanilor cu conservatorii progresiști a fost un compromis între cele două partide. Noua formațiune politică a păstrat numele de Partidul Poporului, inclusiv conducătorul. Totuși, averescanii au fost nevoiți să accepte niște "naufrațiați politici" compromiși ca urmare a guvernării din martie-octombrie 1918 și dezorientați după moartea șefului. În același timp, contopirea celor două partide nu a mărit cu nimic forța parlamentară a Partidului Poporului, deoarece conservatorii progresiști nu dispuneau de nici un loc în Corpurile Legiuitoare⁵⁴. Intrarea foștilor conservatori progresiști în Partidul Poporului a întărit aripa "moșierească" a noii formațiuni politice. De asemenea, partidul condus de Al. Averescu era dezorientat, intrând în criză mai ales după părăsirea sa de către Constantin Argetoianu.

49) *Îndreptarea*, VII, nr. 120, din 29 mai 1925; *Adevărul*, XXXVIII, nr. 12717, din 30 mai 1925.

50) *Ibidem*; *Viitorul*, XVIII, nr. 5169, din 30 mai 1925.

51) Arh. Naț. București, fond C. Meissner, dosar 248/ 1925, f. 12.

52) *Aurora*, VI, nr. 1066, din 31 mai 1925.

53) Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise (în continuare se va citi B.Ă.R., Secția Mss.), Arh. Al. Averescu, mss. 15, f. 1-2.

54) Gh. I. Florescu, *Activitatea parlamentară a Partidului Poporului martie 1922 - martie 1926*, în *A.I.I.A.I.*, tom. XV, 1978, p. 213; Idem, *Partidul Poporului în anii reconsiderărilor (ianuarie 1922 - martie 1926)*, în *Memoria Atiquitatis* (Piatra Neamț), vol. VI-VIII, 1974-1976 (1981), p. 229-249.

Partidul Conservator Progresist era practic în pragul prăbușirii. Fuziunea cu averescanii a fost pentru foștii partizani ai lui Al. Marghiloman singura soluție.

În ciuda propagandei făcute de conducerea centrală, inclusiv în provincie, subliniindu-se că unirea nu este decât "o completare reciproc-avantajoasă cu puncte de sudare: respectarea stării de lucruri, evident cât cerințele timpului nu impun modificarea lor potrivit⁵⁵", aceasta s-a realizat cu dificultate în Moldova. În județul Iași, de exemplu, organizația "progresistă" condusă de C. Meissner a hotărât realizarea fuziunii încă din 24 mai 1925 pentru "a lua parte activă la viața publică", convinși fiind că "numai în cadrul Partidului Poporului de sub președinția D-lui general Averescu am fi puși în stare de a aduce servicii reale țării", iar șeful ei asigura consucerea centrală la 14 iunie 1925 că aceasta "a luat o formă definitivă"⁵⁶. Cu toate acestea, unirea celor două organizații județene s-a realizat la sfârșitul anului 1925, când a fost semnat procesul verbal de fuziune. Contopirea celor două organizații a fost desăvârșită la începutul anului 1926, când s-au unit toate organizațiile comunale ieșene⁵⁷. Disensiuni similare au loc și în organizația fostului partid conservator din județul Dorohoi, precum și în cea din județul Botoșani. În acest din urmă județ, unul din liderii organizației, Panait Vizanti, fost prefect al județului, a demisionat din partid, nefiind de acord cu fuziunea⁵⁸.

Greutăți asemănătoare au fost înregistrate și în alte zone ale țării. În legătură cu dificultățile întâmpinate în județele Constanța și Mehedinți ne informează un ziar al vremii⁵⁹.

Nerealizarea decât după multe discuții a unirii celor două formațiuni politice într-o serie de județe, reflectă contradicțiile reale care existau între ele pe plan local. În special organizațiile județene averescane nu doreau să realizeze contopirea cu așa-zisele "elemente de elită din fostul partid conservator"⁶⁰, așa după cum avea să numească, mai târziu, această fuziune Al. Averescu, evident exagerând lucrurile.

Totuși, în unele organizații din țară contopirea s-a făcut mai ușor. În județul Tulcea, de pildă, fuziunea lor s-a realizat la 11 iunie 1925. Ceremonia unirii celor două organisme politice locale a fost urmată de un banchet la care au participat peste 250 de persoane⁶¹. La fel de ușor s-a realizat fuziunea și în județul Buzău⁶².

Contopirea "ultimelor rămășițe" ale falnicului Partid Conservator de altă dată cu Partidul Poporului a constituit punctul final al dezagregării formațiunii politice conduse de Al. Marghiloman. Acest proces desfășurat în Moldova se află în strânsă legătură cu cel național.

Cauzele destrămării Partidului Conservator Progresist sunt multiple. Conservatorii progresiști erau refractari la nou, aveau o doctrină perimată care se opunea "progresului prin salturi", promovând cu precădere realizarea "armoniei sociale între clase"⁶³, nefiind

55) B.A.R. secția Mss., Arh. Al. Averescu, mss. 15, f. 2.

56) Arh. Naț. București, fond C. Meissner, dosar 246/1925, f. 1.

57) *Ibidem*, dosar 248/1925, f. 1-2.

58) Cf. *Aurora*, V, nr. 1066, din 31 mai 1925.

59) *Neamul Românesc*, XX, nr. 143, din 28 iunie 1925.

60) B.A.R., Secția Mss., Arh. Al. Averescu, mss. 21, f. 3.

61) *Țărâניה*, Tulcea, VI, nr. 2-5, din 1 august 1925.

62) C. I. Stan, *op. cit.*, în *Mousaios*, IV/2, 1994, p. 158.

63) Al. Marghiloman, *Doctrina conservatoare*, București, 1923, p. 3; Idem, în *Doctrinile partidelor politice*. Ediție de Petre Dan, București, Editura Garamond, 1996, p. 157; vezi și M. Mușat, *Studiu privind dispariția Partidului Conservator din România 1918-1921*, în, *Cumidava*, IV, 1970, p. 300.

astfel în pas cu realitățile momentului. Deși acordau unele concesii, conservatorii marghilomașiști nu au sesizat faptul că în condițiile noi, după război, era nevoie de înscrierea în programul lor a unor reforme cu caracter larg democratic, dar nu în mod formal, ci acestea să fie aplicate. Sesizând acest lucru, un contemporan al evenimentelor arăta, pe bună dreptate, că reformele agrară și electorală "au șters din cartea vieții Partidul Conservator" și în același timp "au pus capăt vechiului mecanism al vieții noastre politice atât de limpede și de simplu până atunci"⁶⁴.

Lipsa unui program adaptat la realitățile concrete din România postbelică, inexistența unei clarviziuni politice, a unei ideologii adecvate au constituit o principală frână în calea reabilitării conservatorismului ca doctrină politică.

Totodată trebuie să avem în vedere concurența unor partide politice puternice în zonă făcută cu precădere de Partidul Național Liberal, dar și de noile partide care apăruseră după război: Partidul Poporului, Partidul Țărănesc sau alte formațiuni politice cu puternice organizații în Moldova, cum ar fi de pildă Partidul Național Democrat, a contribuit la izolarea conservatorilor progresiști. Această izolare s-a menținut în ciuda eforturilor făcute, partidul condus de Al. Marghiloman căutând să colaboreze, să fuzioneze cu alte organizații politice. El și-a pierdut treptat vechea bază socială, limitându-și în același timp forța sa economică ca urmare a reformelor sociale de după război.

Destrămarea Partidului Conservator Progresist în Moldova, ca de altfel în întreaga țară, s-a manifestat prin părăsirea organizațiilor locale de numeroși partizani politici și intrarea în noile partide, Partidul Poporului sau Partidul Țărănesc. Treptat, dispar multe organizații locale. Forța partidului scade considerabil. Activitatea propagandistică, politică și organizatorică se restrânge considerabil. În ultimii ani, Partidul Conservator Progresist a supraviețuit datorită, în exclusivitate, personalității lui Al. Marghiloman. Moartea acestuia survenită în mai 1925 a marcat sfârșitul Partidului Conservator. Reapariția sa după 1930 prin gruparea condusă de Grigore Filipescu nu va mai avea amploarea și forța vechiului partid conservator, această formațiune se va pierde repede în constelația partidelor politice din România.

64) Ștefan Zeletin, Burghezia română. Originea și rolul său istoric, București, 1925, p. 63.

THE DECOMPOSITION OF CONSERVATIVE PARTY IN MOLDOVA

Summary

This study deals with presenting of some shote date related to decomposition of Conservative Party in Moldova.

The Conservative Party had an extremely agitated interval existence. During its entire existence it was an organization made of clubs with restricted membership and a larger or smaller number of adherents depending on wheter it was in office or in opposition. It was a party the relied on personalities, on the past or present "aristocracy" and intelectual elit.

The Conservative Party always remained rather rigidly confined to traditional forms of organization, not open to innovative approaches. It had in Moldova the broader masses of people.

In 1917 pressed by the course of events most conservatives accepted constitutional amendments providing for the principles of expropriation and universal suffrage. Sapped by a deep international crisis and by the rapid advance able to recover a meaningful social-political stature after 1918. The conservative were note able to keep pace with the rate of change. Having failed according to their own doctrine and specific programmnees. The solution they offered, however, were not daring attractive of comprehensive enough to achieve a broader appeal.